

Hoorcolleges

W. Bender

“Nu kennis echter in boekvorm opgeslagen kan worden, is een hoorcollege absurde tijdverspilling”. (Maarten 't Hart - Het woeden der gehele wereld. Blz. 185)

Samenvatting

In het onderwijs komen colleges in meer of mindere mate voor. Het geven van een goed college is een moeilijke taak. In dit artikel wordt ingegaan op het doel en functie van hoorcolleges. Vervolgens worden aan de hand van ervaringen van topdocenten tips gepresenteerd voor het verzorgen van hoorcolleges.

Inleiding

Zonder twijfel is het hoorcollege de hard-drug onder de onderwijsmethoden. Alleen op strenge indicatie is toepassing te verdedigen. Maar misbruik ligt om de hoek; en wie er eenmaal aan begonnen is, raakt eraan verslaafd en komt er maar moeilijk weer van af. Die verslaving valt zowel bij docenten als bij studenten te constateren, al ligt de ontwenningsskuur bij docenten wat moeilijker dan bij studenten. Maar zoals ook de hard-drug zijn legitieme (zij het beperkte) toepassingsgebied kent, zo heeft ook het hoorcollege zijn (zij het beperkte) verdienste. En dus wordt het tijd om de analogie te verlaten.

In het (medisch) onderwijs gaat het primair om het leren van studenten, en leren is vooral een functie van zelf ontdekken en zelf oefenen. Dat betekent dat een volledig op hoorcolleges gefundeerd onderwijssysteem slechts een mager effect zal sorteren vanwege het feit dat het de aanwezigen verhindert om zelf te ontdekken en zelf te oefenen. Maar dat wil niet zeggen dat Maarten 't Hart gelijk heeft wanneer hij het

hoorcollege typeert als een absurde tijdverspilling.¹ Want als onderwijzen ook is “de kunst, om hetgeen onderwezen wordt, te leren liefhebben”,² dan wint de leraar (als voorbeeld, als identificatiemodel, als demonstratie) het van het leerboek. Er is dus op zijn minst een bescheiden plaatsje voor het hoorcollege.

Er zijn vele en uitstekende boeken over doel en functie van (het geven van) hoorcolleges. De geïnteresseerde lezer vindt ze aan het eind van dit artikel nader aangeduid. Omdat het weinig zin heeft andermans werk nog eens dunnetjes over te doen, is gekozen voor een minder gebruikelijke benadering. Na een zeer korte omschrijving van doel en functie van hoorcolleges, wordt het woord gegeven aan de personen die het klappen van de zweep als geen ander kennen: de docenten zelf.

Doel en functie van hoorcolleges

Het hoorcollege heeft een verdienste die bij andere onderwijsvormen niet of niet in die mate te vinden is: studenten kunnen het ideale model zien voor de aanpak en de oplossing van een gesteld probleem. De docent analyseert en structureert het probleem, geeft de hoofdlijnen weer, bespreekt analogieën, kleurt het beeld in met actuele details, en keert via de samenvatting weer op het uitgangspunt terug. Het gaat dus om een onderwijsvorm die zich laat vangen in de trefwoorden structureren, parafraseren, actualiseren, recapituleren. Hoewel het hoorcollege veelal als een passieve onderwijsvorm wordt bestempeld, kunnen met name het structureren en het parafraseren ook heel goed interactief geschieden. Goede docenten kenmerken zich door het feit dat zij die interactie nastreven en uitlokken, bijvoorbeeld door het stellen van vragen.

Het ideale model biedt overigens meer dan alleen een cognitieve basis voor probleemoplossend gedrag. Er wordt ook geappelleerd aan de emotionele en motivationele modaliteiten van de toehoorders. Dat appel kan tweërlei oorsprong hebben. Enerzijds is er de intrigerende werking van het probleem als te ontsluiten geheim of als op te lossen raadsel. Anderzijds is het de docent die als persoon intrigeert door de bevoegenheid waarmee het probleem wordt aangepakt.

Het is maar de vraag of het mogelijk is om docenten te leren hoe zij goede docenten kunnen worden. Maar het is zeker mogelijk om docenten het instrumentarium te verschaffen waarmee zij kunnen vermijden om slechte docenten te worden. Daartoe volstaat het noemen van veel gemaakte fouten.

Enkele veel gemaakte fouten

De meeste medische studenten zijn kieskeurig ten aanzien van hoorcolleges. Zij laten het afweten bij docenten die:

- zich niet voorstellen
- zich niet voorbereiden
- te laat komen
- te snel spreken ("anders kom ik niet klaar")
- gebrek aan enthousiasme demonstreren
- zich negatief uitlaten over andere docenten

De meest gemaakte fout, en zonder twijfel de ergste, is voorlezen uit gepubliceerd werk (al dan niet van eigen hand). Er is geen beter middel om het aantal toehoorders tot nul te reduceren.

Wat hier is beschreven als fouten, is in feite natuurlijk niets anders dan een reeks beledigingen aan het adres van intelligente mensen. Een extra probleem is dat de aldus geprovoceerde afwezigheid van toehoorders ook niet-bedoelde slachtoffers kweekt, te weten de eerstvolgende docent.

Opvattingen van goede docenten

De medische studenten in Groningen hebben sinds 1992 de goede jaarlijkse gewoonte om in het kader van de verkiezing van de 'Docent van het Jaar' een Docenten Top-40 op te stellen. Schrijver dezes heeft die docenten die in twee achtereenvolgende jaren tot de beste twintig behoorden, gevraagd om het geheim van hun succes te openbaren via praktische en concrete adviezen vanuit hun eigen ervaring. Hun antwoorden staan in geredigeerde vorm hieronder, geordend volgens de elementen van de communicatietheorie, te weten de zender (docent), de ontvanger (zaal met studenten) en de boodschap (college), met als vierde element de interactie tussen zender en ontvanger.

Klakkeloze opvolging van de adviezen zal de lezer niet automatisch tot een goed docent stempelen. Maar wellicht zijn er tips bij die het proberen waard zijn. In ieder geval gaat het om praktische mogelijkheden, die in de gebruikelijke literatuur niet altijd worden aangetroffen. Zo er een rode draad in zit, dan gaat het om het volgende: deze topdocenten hebben plezier in hun werk, zij zien de collegezaal als het theater waarin de voorstelling moet worden gegeven, en zij verwelkomen reacties uit het publiek als de ideale gelegenheid om hun boodschap nogmaals over het voetlicht te brengen.

De zender

De goede docent heeft zich voorbereid, hij laat zich kennen, en hij kent de techniek. Voorbereiding is vitaal, al was het alleen maar omdat het gehoor er een feilloos oor voor heeft. Bruikbare tips zijn om jaarlijks een ander boek te kiezen bij het voorbereiden van de college-reeks, en om per college het voorafgaande uur vrij te houden om de hoofdzaken nog eens door te nemen. Een goede voorbereiding is een van de manieren waarop de goede docent *zich als persoon en professional laat kennen*. Dat opent de weg voor enthousiasme en voor (gedoseer-

de) humor: factoren die het publiek bij de les weten te houden. Daartoe horen voorts het niet verdoezelen van vergissingen en fouten, en het refereren aan het medisch beroepsgeheim. Tenslotte is de goede docent op de hoogte van de *technische vereisten* om als zender door te komen. Hij spreekt luid en duidelijk, hij controleert altijd de tijd (nooit te laat komen, nooit te laat eindigen), en hij inspecteert de technologie (dia's en projector in orde? doet de microfoon het?).

De ontvanger

De goede docent tolereert nimmer negatief gedrag en hij overschat niet het kennisniveau van zijn gehoor. De kunst is om - vaak onbetekenende - *ongeregeldheden* (pen valt op de grond, iemand geeuwt luid) niet te negeren, maar door een snelle improvisatie om te buigen tot iets dat met het onderwerp te maken heeft. Als dat lukt is het tegelijkertijd een goede gelegenheid om dat onderwerp nog eens samen te vatten ("Waar waren we ook alweer"). Dat geldt ook voor de vraag uit het publiek die duidelijk maakt dat de vragensteller *het spoor bijster* is. Als regel is de conclusie gerechtvaardigd dat meer toehoorders met hetzelfde probleem worstelen, en de goede docent zal zich zo'n buitenkansje voor een recapitulatie niet laten ontgaan.

De boodschap

De goede docent beperkt zijn college tot de hoofdlijnen, en hij accentueert de hoofdlijnen door de boodschap te parafraseren. In alle toonaarden hameren de als topdocent geïdentificeerde college-gevers op de noodzaak *zich te beperken tot de hoofdlijnen*. Voor details is in het college geen plaats; het gaat om samenvattingen, met accenten en uitweidingen bij de moeilijke punten. Daarin past ook het nader aanduiden van wat examenstof is, eventueel in zeer concrete vorm ("over een dergelijk pro-

bleem zou de volgende vraag een leuke voor het tentamen zijn"). Hoofdlijnen kunnen vaak worden verduidelijkt via *parafraseringen van de stof*. Daartoe leent zich het refereren aan kranteartikelen en televisieuitzendingen, maar ook bijvoorbeeld het hanteren van andere schema's of indelingen dan in de voorgeschreven leerstof staan vermeld. De goede docent weet ook dat zijn college soms een reeks van losse feiten bevat. Hij zal dat *niet verbloemen*, maar van tevoren melden ("dat zijn stomme feiten die je nu eenmaal moet kennen; straks blijkt wel waarom").³

Interactie

De goede docent zendt zijn boodschap niet ins Blaue hinein. Hij wenst met zijn gehoor te communiceren; bijgevolg ziet hij zich geconfronteerd met reacties uit zijn publiek. De *door de docent nagestreefde interactie* kan worden bevorderd door de zaal aan te kijken, en door (onverwacht) een vraag te stellen. De vraag kan aan de zaal worden geadresseerd, maar liever nog aan een persoon uit die zaal. Daarbij moeten de achterste rijen niet gemakshalve worden overgeslagen. De tegenhanger van dit proces, te weten de *door een student geïnitieerde interactie*, wordt door goede docenten altijd positief gewaardeerd. Van belang is om de gestelde vraag te herhalen, niet alleen omwille van de verstaanbaarheid, maar ook om te benadrukken dat hier geen sprake is van een onderonsje. Overigens hoeft de docent niet noodzakelijkerwijs het antwoord te geven; hij kan daartoe ook iemand anders uit het gehoor uitnodigen. Een regelrechte voortzetting van deze aanpak is om een of enkele studenten hun vragen te laten voorbereiden, en hen bijvoorbeeld bij een patiëntencollege de anamnese te laten afnemen.

Tenslotte

In het begin van dit artikel is gesteld dat het in het onderwijs gaat om het leren van studenten.

Die waarheid lijkt wel eens te verhullen dat het de docent is die dat leerproces stuurt. Daarom wordt nog eenmaal een topdocent ten tonele gevoerd, ditmaal in een letterlijk citaat.⁴ "Het college als voorstelling (...) Het scenario voor een dergelijke voorstelling is zorgvuldig opgesteld, en de casus mede op zijn emotionele lading gekozen. De uitwerking geschiedt zó, dat de plot verraderlijk van aard, slechts aan het einde duidelijk wordt. De arts is de detective, de patiënt het slachtoffer, de differentiaal-diagnose de lijst der verdachten, en de ziekte de dader. Foutieve arrestaties worden zorgvuldig uitgevoerd, doch ook tijdig teniet gedaan. En zo blijft het spel spannend".

Literatuur over colleges

- *Brown G. Lecturing and explaining.* London: Methuen, 1978.

Een oefenboek voor wie college geven primair ziet als een systematische en geplande activiteit. De 45 uit te voeren opdrachten dragen opschriften als: opening an explanation, reading aloud, beginning a lecture, diction and expressiveness, checking a lecture room, observing a lecture, making notes etcetera.

- *McKeachie WJ. Teaching tips. A guidebook for the beginning college teacher.* Lexington: D.C. Heath and Company, 1969.

Tamelijk oud, maar geenszins verouderd. De auteur omschrijft het als "a compilation of useful (occasionally mechanical) tricks of the trade which I, as a teacher, have found useful in running classes" (blz. 1). Behandeld worden onder meer de voorbereiding van het college, het begeleidend schriftelijk materiaal, het sti-

muleren van discussie, ordeproblemen, docentbeoordelingen door studenten, en onderwijsresearch naar de effectiviteit van hoorcolleges.

- *Newble D, Cannon R. A handbook for clinical teachers.* Boston: MTP Press Limited, 1983.

Daarin met name Hoofdstuk 1: Giving a lecture. Plaatsbepaling van het hoorcollege in het medisch onderwijs.

- *Smuling EB, Van Hout JFMJ, Mirande MJA. Colleges en presentaties.* Hoger Onderwijs Reeks. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1993. Een meesterwerk, deze update van een Nederlandse classic. Helder, analytisch, en tjokvol behartigenswaardige adviezen. Richt zich op wat genoemd wordt de ambachtelijke docent: de docent "die, met behulp van onderwijskundig gereedschap, werk weet te verrichten van degelijke kwaliteit" (blz. 12).

Literatuur

1. Hart Maarten 't. Het woeden der gehele wereld. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1993.
2. Mulder GJ. Getuigenis inzake hooger onderwijs. Rotterdam: Kramers en Zoon, 1876.
3. Keuning FJ. Persoonlijke mededeling dd. 27 januari 1995.
4. Heymans HSA. Brief aan de auteur dd. 31 maart 1994.

DE AUTEUR

W. Bender is Hoofd Bureau Onderzoek van Onderwijs (BOOG) van de Faculteit der Geneeskunde aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Correspondentie-adres:

W. Bender, Bureau Onderzoek van Onderwijs (BOOG), Faculteit der Geneeskunde, Rijksuniversiteit Groningen, Ant. Deusinglaan 1, 9713 AV Groningen.